

I OSA

Hyvikset, pahikset ja kuuluisat tutkijat

Matka "hullujen tiedemiesten" laboratoriosta aina sankarillisille viidakkoseikkailuille ja edelleen tosielämän viidakoihin, joissa tutkijat ovat olleet vähemmän kunniallisia kuin elokuvasankarit.

1. LUKU

Hullut tiedemiehet, Frankensteinin perilliset?

"Siinä on suuri ero, että tietää miten jokin toimii, ja että tietää, kuinka sitä voi käyttää ihmiskunnan hyväksi."

– PROFESSORI BERNSTEIN, *Frankeinsteinin kirous*
(*The Curse of Frankenstein*, 1957)

Kun asetetaan peräkkäin sanat "elokuva" ja "tiede", ovat ns. hullut tiedemiehet usein ensimmäinen mielikuva. Stereotyyppi on niin yleinen ja vakiintunut, että "hullut tiedemiehet" löytyy jopa asiasanana monien kirjastojen tietokannoista. Asiasanalla löytyy kymmeniä osumia, paljon kaunokirjallisuutta aikuisille sekä nuorille, mutta myös elokuvia. Hullu tiedemies on tunnetuin tutkijan stereotyyppi, ja myös yksi vanhimmista. Tässä kohtaa puhe juuri "tiedemiehistä" on paikallaan, sillä hahmot ovat lähes poikkeuksetta miehiä.

Jos sitten pyydetään esimerkkiä hullusta tiedemiehestä, on nimi Frankenstein kaikkien huulilla. Victor Frankenstein on varmuudella länsimaisen fiktion tunnetuin tutkijahahmo, ja nimestä Frankenstein ollut tullut synonyyminen vastuuttoman ja vaarallisen tieteen kanssa. Kuten viestinnäntutkija Esa Väliverronen on todennut, "Frankensteinin myyttiä on hyödynnetty usein geenitekniikkaan liittyvien eettisten ongelmien käsittelyssä".³ Esimerkiksi geenimanipuloidusta viljasta tai kloonauksesta puhuttaessa on viitattu Frankensteiniin, ja yleisö tietää heti mitä sillä tarkoitetaan.

Frankenstein liittyy elimellisesti myös elokuvan ja tieteen yhteiseen historiaan, vaikka hahmo onkin vanhempaa perua. Englantilaiskirjailija Mary Shelley (1797–1851) luoma italialais-sveitsiläinen Frankenstein esiteltiin maailmalle vuoden 1818 romaanissa *Frankenstein. Uusi Prometheus*, jota pidetään kauhukirjallisuuden sekä tieteisfiktio-
kulmakivenä. Romaanista tehtiin näyttämösovituksia jo Shelley-
n elinaikana, kauan ennen elokuvan syntyä, mutta myös elokuvien maailmaan Frankenstein saapui hyvin varhaisessa vaiheessa. Tuoreimmat sovitukset puolestaan ovat aivan viime vuosilta.

Frankensteinin ja hänen luomansa hirviön perintö ei myöskään rajoitu vain heihin, jotka suoraan kantavat hänen nimeään. Monet tieteis- ja kauhuelokuvat ovat yhtä velkaa kuuluisimmille Frankenstein-tulkinnoille. Vaikka ajat ovat muuttuneet ja tutkijoiden kuvaus on monipuolistunut, ovat Frankensteinin perilliset yhä voimissaan etenkin hurmeisissa B-leffoissa ja itsetietoisissa pastisseissa

Voidaankin hyvin sanoa, että Frankensteinin historia valkokankaalla ulottuu läpi koko elokuvan historian, ja myös Frankenstein hullun tiedemiehen kuvana on pitkälti elokuvien popularisoima. Niinpä Frankenstein-hahmon jäljittäminen läpi elokuvasovitusten voikin kertoa meille paljon hullun tiedemiehen stereotyypistä ja sen muutoksesta, ja auttaa toisaalta kyseenalaistamaan koko käsitteen osuvuuden. Kuten tulemme näkemään, ei elokuvien Frankenstein ole samaa maata Shelley-
n luoman hahmon kanssa, eikä kumpaakaan voi pienentää vain hullun tiedemiehen stereotyypiksi.

KUVA 1: Boris Karloffin esittämä Frankensteinin hirviö on yksi elokuva-historian ikonisimmista hahmoista. Vuoden 1931 *Frankenstein*-elokuvaan suunniteltu hirviö on yhä tunnetuimpia kulttuurin tiedekuvia.

KIRJALLINEN FRANKENSTEIN JA TUTKIJAN STEREOTYYPIT

Frankenstein on nykyisin – pitkälti elokuvien ansiosta – kaikkein tunnetuin esimerkki edesvastuuttomasta, epäeettisestä tutkijasta, joka ryhtyy leikkimään Jumalaa. Tämä on ymmärrettävää jo siksi, että Mary Shelley'n *Frankensteinia* pidetään usein ensimmäisenä varsinaisena *tieteisfiktiona*, eikä koko modernin tieteen käsitteikään ollut vielä

kovin vanha kirjan ilmestyessä. Scifin kantaisina ajatellaan keskenään kilpailleita Jules Verneä (1828–1905) ja H. G. Wellsiä (1866–1946), mutta Shelleyyn klassikolla oli heidän tuotantoonsa nähden puolen vuosisadan etumatka. Toisaalta tulemme huomaamaan, että nykyinen kuvamme *Frankensteinista* on peräisin lähinnä elokuvista, eikä Victor Frankenstein ole ensimmäinen tutkijahahmo, jonka toiminta kuvattiin vaaralliseksi.

Frankensteinin selkein edeltäjä on saksalainen tohtori Faust, joka perustui löyhästi 1500-luvun vaihteessa eläneeseen Johann Faustiin. Faust on fiktiivisenä hahmona tunnetumpi, ja hän saapui kirjalliseen maailmaan tuntemattoman kirjoittajan vuonna 1587 julkaisemasta kirjasta. Legendan mukaan alkemisti myi sielunsa paholaiselle vastineeksi kaikesta maailman tiedosta. Tunnetuin versio tohtorista löytyy Goethen (1749–1832) kaksiosaisesta teoksesta *Faust* (1808, 1832), mutta useampia ja varhaisempiakin tulkintoja on olemassa. Faustista on kehittynyt käsite *faustinen*, jonka sivistyssanakirja määrittelee ”kyltymättä uusia elämyksiä ja uutta tietoa janoavaksi”. Tarinan versiosta riippuen, Faustille voi käydä hyvin tai huonosti. Goethen Faust pelastuu lopulta Jumalan armosta, mutta Christopher Marlowen (1564–1593) tunnetussa versiossa tohtorilla on kurjempi loppu – paholaiset hakevat lopulta omansa.

Faust edelsi Frankensteinia myös elokuvien maailmassa, vaikka tulikin pian perillisensä syrjäyttämäksi. Jo liikkuvan kuvan pioneeri Georges Méliès (1861–1938) kuvasi Faust-legendaa kolmessa elokuvassaan vuosina 1897–1904. Tutkijoiden stereotyyppejä analysoinut kirjallisuustieteilijä Roslynn D. Haynes pitää Faustia esimerkkinä alkemistihahmosta, joka edeltää varsinaisia tieteellisiä tutkijoita ja ”hulluja tiedemiehiä”.⁴ Alkemistihahmoja on kuvattu salamyhkäisiksi, idealistisiksi ja maailmasta eristäytyneiksi. He tavoittelivat muun muassa

viisasten kiveä ja elämän eliksiiriä, eli siis tietoa, rikkauksia ja elämän pidentämistä. Monet alkemistihahmojen piirteet ovat periytyneet lähes suoraan tutkijoiden stereotyypeille, kuten hulluille tiedemiehille.

Haynes on luokitellut kirjallisuuden historiasta seitsemän tutkijan stereotyyppiä, jotka limittyvät osittain keskenään.⁵ Vaikka kyse on kirjallisista stereotyypeistä, ovat ne siirtyneet elokuvamaailmaan melkein suoraan. Nykyisin vaikuttaa selvältä, että tunnetuimmat tutkijahahmot tulevatkin valkokankaalta ja tv:stä, silloinkin kun niiden juuret ovat kirjallisuudessa. Stereotyypit vaikuttavat kuitenkin pysyneen enemmän tai vähemmän hengissä.

Väliverronen on suomentanut Haynesin stereotyypit näin:

- paha alkemisti
- idealistinen sankari
- hölmö virtuoosi
- tunteeton tutkija
- seikkailijatutkija
- hullu tiedemies
- avuton tutkija⁶

Shelleyyn Frankenstein on kaiken keskiössä, sillä Haynesin analyysin mukaan hän edustaa samaan aikaan useita eri stereotyyppiä. Yhtäältä Frankenstein on ”hullu, paha ja vaarallinen tutkija”, kuten Haynes asian ilmaisee. Mutta toisaalta Victor on myös *avuton tutkija*, joka ei pysty hallitsemaan omaa luomustaan ja tulee lopulta sen tuhoamaksi, sekä *tunteeton tutkija*, eli kylmä ja epäinhimillinen hahmo, joka hylkää perheensä, hautaa tunteensa ja on valmis moraalittomiin tekoihin tieteen nimissä. Haynes käyttää tästä stereotyypistä englannin sanaa *inhuman*, mutta hän ei tarkoita tällä kirjaimellisesti epäihmismäistä, vaan jonkinlaista tunnekyllmyyttä.

Juuri tunteetonta tutkijaa Haynes kutsuu ”kenties kaikkein pysyvimmäksi tutkijan stereotyyppi”⁷. Sen keskeiset piirteet Haynes paikantaa juuri Shelleyyn Frankensteinista, ja hän kuvailee, mitä kaikkea tutkimukseen paneutuminen merkitsee Frankensteinille. Haynes luettelee:

- omaehtoisen eristäytymisen psykologiset vaikutukset
- inhimillisten tunteiden tukahduttaminen
- kyvyttömyys arvostaa luonnollista kauneutta
- naiivi optimismi, että tieto tuottaa hyvää kaikille ihmisille
- halu olla ensimmäisenä löytämässä jotain
- harha siitä, että oma tutkimus on hyväksi ihmiskunnalle
- fanaattinen halu saattaa projekti päätökseen inhimillisistä kustannuksista piittaamatta⁸

Nämä piirteet ovat keskeisiä tunteettoman tutkijan stereotyyppissä. Osa niistä voi tuntua kuitenkin ristiriitaisilta, jos ajattelemme kliseistä ”hullua tiedemiestä”. Eikö hullun tiedemiehen pitäisi olla pikemminkin egoistinen omaneduntavoittelija tai tunteiden tukahduttamisen sijaan pikemminkin tunteidensa vallassa? Myös Haynes tarjoaa esimerkkinä ”hullusta, pahasta ja vaarallisesta tutkijasta” muun muassa megalomaanisen Tohtori Outolemmen vuoden 1964 elokuvaklassikosta. Tähän stereotyyppiin yhdistetään erityisesti jonkinmoinen pahantahtoisuus, mitä Frankensteinista on vaikea löytää.